YTT Mikko Jakonen

Lausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle 17.3.2017

Asia: O 20/2015 vp Tulevaisuusvaliokunnan selvityshankkeet 2015 – 2019

Esittelen tässä lausunnossa vastatieto–mallin pilotointia varten toteutettua ”Työn tulevaisuus ja byrokratialoukut” –projektia. Pilotointiprojektin toteuttivat YTT Mikko Jakonen ja YTM, KTM Armi Mustosmäki

1. Pilotoinnin pääperiaatteet ja tavoitteet

Ehdotuksen pilotointihankkeen toteuttamiseksi esittivät tulevaisuusvaliokunnan jäsen Anna Kontula ja tulevaisuusvaliokunnan valiokuntaneuvos Olli Hietanen Vastatieto-raportin valmistuessa loppuvuodesta 2016. Toteuttajaksi valittiin vastatieto-mallin kehittäjä YTT Mikko Jakonen käytännöllisistä syistä. Raportin tekijällä nähtiin olevan ymmärrys siitä mitä mallilla tavoitellaan, mielenkiinto kokeilla mallia käytännössä sekä intressi esitellä pilotoitua mallia raportin julkaisutilaisuudessa.

Pilotointiprojektin tavoitteena oli kokeilla vastatieto-mallin toimivuutta käytännössä ja paljastaa sen mahdollisia heikkouksia jatkokehitystä varten. Tavoitteena oli kokeilla mallia kevyesti ja nopeassa muodossa. Tavoitteena ei siis ollut mallin täysimääräinen soveltaminen, sillä tämä vaatisi oman hankkeen toteuttamisen.

2. Pilotointihankkeen kulku

Seuraavissa alaluvuissa kuvataan pilotointihankkeen kulkua. Tämä kuvaus toimii samalla tiivistelmänä vastatieto–mallissa vaaditusta prosessin dokumentoinnista. Pilotoinnin toteuttamisen aikajanassa on myös ilmoitettu, mihin vaiheeseen vastatieto–prosessin kulkua tietyt vaiheet kuuluivat. Vastatieto–prosessin kulku on esitelty Vastatieto–raportin luvussa 5.3.4. Prosessin kehittymiseen ja toteuttamiseen liittyvät dokumentit ovat projektin toteuttajien hallussa.

2.1 Pilotoinnin toteuttamisen aikajana

Idea pilotoimiseksi, jonka laajana aiheena oli ”tulevaisuuden työ” esitettiin valiokunnan jäsen Anna Kontulan ja valiokuntaneuvos Olli Hietasen taholta loppuvuodesta 2016. Vuoden 2017 alkupuolella käydyissä sähköpostineuvotteluissa pilotoinnin toteuttajaksi ja hankkeen ohjaajaksi valittiin Vastatieto–raportin toteuttanut YTT Mikko Jakonen ja hankkeen taustatoimittajaksi YTM, KTM Armi Mustosmäki Mikko Jakosen ehdotuksesta. Ohjausryhmäksi valittiin valiokuntaneuvos Olli Hietanen, valiokunnan jäsen Anna Kontula sekä YTT Mikko Jakonen. (*1. Hankkeen idean keksiminen, 2. Ohjausryhmän asettaminen 3. Ohjaajan ja taustatoimittajan valinta 4. Kysymyksenasettelu.*)

Hankkeen valmistelu käynnistyi torstaina 26.1.2017 Mikko Jakosen ja taustatoimittajaksi valitun Armi Mustosmäen tapaamisella Jyväskylässä. Ensimmäisessä tapaamisessa toteuttajat pohtivat edellytyksiä toteuttaa hanke annetussa aikataulussa, suunnittelivat asiantuntijoiden kuulemismuotoa sekä pohtivat teemaa ja kysymyksenasettelua. Molemmat toteuttajat olivat sitä mieltä, että ”tulevaisuuden työ” on liian kattava teema ja sitä olisi rajattava jollain tavalla onnistuneen

lopputuloksen aikaansaamiseksi. Tapaamisen jälkeen pilotin valmistelua jatkettiin sähköpostissa. (*4. Kysymyksenasettelu 5. Taustatyö ja kartoitus*.)

Pilotointihankkeen ohjaaja Mikko Jakonen, valiokuntaneuvos Olli Hietanen ja pysyvä asiantuntija Sari Söderlund tapasivat tulevaisuusvaliokunnan tiloissa perjantaina 3.2.2017. Tapaamisessa suunniteltiin Vastatieto–raportin julkaisutilaisuutta sekä pohdittiin pilotoinnin tavoitteita. Varsinaiseksi kysymykseksi rajautui lopulliseksi jäänyt ”Tulevaisuuden työ ja byrokratialoukut”. (*6. Mahdollinen tutkimuskysymyksen tarkennus taustatyön pohjalta.*)

7.2.2017 ohjaaja Mikko Jakonen ja Armi Mustosmäki tapasivat Jyväskylässä. Jakonen ja Mustosmäki olivat suunnitelleet sähköpostissa asiantuntijoille esitettäviä kysymyksiä ja muotoilivat ne valmiiksi tapaamisessa. Jakonen ja Mustosmäki toimittivat laatimansa asiantuntijoille tarkoitetun alustavan kyselylomakkeen tulevaisuusvaliokuntaan kommenteille valiokunnan jäsenille ja valiokuntaneuvokselle torstaina 9.2.2017. Tulevaisuusvaliokunnan jäsenillä oli mahdollisuus kommentoida kysymyksiä perjantaihin 17.2.2017 saakka. (*5. Taustatyö ja kartoitus 6. Mahdollinen tutkimuskysymyksen tarkennus taustatyön pohjalta 11. Asiantuntijoiden ja ohjausryhmän yhteistyö.*)

Viikolla 7 (13.-17.2.2017) Jakonen ja Mustosmäki kehittivät kysymyksiä ja suunnittelivat neljästä eri asiantuntijatyypistä koostuvaa asiantuntijalistaa sähköpostitse. Jakonen ja Mustosmäki tapasivat 20.2.2017 ja käsittelivät kysymyksiin tulleita ohjausryhmän ja valiokunnan jäsenten kommentteja ja tarkensivat kysymyslistaa. (*5. Taustatyö ja kartoitus 6. Mahdollinen tutkimuskysymyksen tarkennus taustatyön pohjalta 7. Asiantuntijoiden valinta*.)

Valmis kysymyslista lähetettiin 35 mahdolliselle asiantuntijalle keskiviikkona 22.2.2017. Vastausten deadline 3.3.2017, jatkettu deadline 10.3.2017. (*8. Asiantuntijoiden työskentely.*)

Vastausten pohjalta valittiin kokemus- ja näkemysasiantuntija julkaisutilaisuuteen viikolla 10 (6.-10.3.2017) ja varmistettiin tiistaina 14.3.2017 (*7. Asiantuntijoiden valinta*.)

Jakonen tapasi valiokuntaneuvoksen tulevaisuusvaliokunnan tiloissa maanantaina 13.3.2017. Lisäksi Jakonen ja valiokuntaneuvos Olli Hietanen olivat edellisten viikkojen aikana useita kertoja sähköpostiyhteydessä aiheeseen liittyen. (*11. Asiantuntijoiden ja ohjausryhmän yhteistyö*.)

Jakonen ja Mustosmäki tapasivat tiistaina 14.3.2017 ja aloittivat aineiston analyysin. Aineiston analyysi ja pilotoinnin dokumentointi valmistui perjantaina 17.3.2017 (*8. Asiantuntijoiden työskentely, 8.2. Asiantuntijatyön dokumentointi, 12. Raportointi vaihe 1: Koko asiantuntijaryhmän kuuleminen.*)

Pilotin loppuraportti palautetaan Tulevaisuusvaliokunnalle 17.3 ja esitellään 22.3.2017. (*14. Raportointi vaihe 3: Loppuraportin luovuttaminen.*)

2.2 Kysymyksen muotoilu

Kysymyksen muotoilu lähti liikkeelle osittain tulevaisuusvaliokunnan tarpeista ja kiinnostuksen kohteista, toisaalta vastatieto-mallin kehittäjän osaamisesta ja kiinnostuksesta. Aiheen valintaan vaikutti myös valtioneuvoston valmisteilla oleva tulevaisuusselonteko, jonka teemana on työn murros ja suomalaisen työn tulevaisuus.

Aluksi pilottiprojektin teema oli ”tulevaisuuden työ”, jonka pohjalta Jakonen ja Mustosmäki suunnittelivat kysymyksiä ja teemoja ensimmäisessä tapaamisessa: rajaamistarvetta kuitenkin

ilmeni aiheen laajuuden vuoksi. Tulevaisuusvaliokunnan valiokuntaneuvoksen, pysyvän asiantuntijan ja Jakosen tapaamisessa 3.2.2017 kysymyksenasettelu rajautui teemaan ”Tulevaisuuden työ ja byrokratialoukut”, mikä helpotti huomattavasti pilotointiprojektin toteuttamista. Havaittiin, että aihepiirin ja kysymyksen rajaus on olennainen asia hankkeiden onnistuneen toteutumisen kannalta.

2.3 Ohjaajan ja taustatoimittajan valitseminen

Ohjaaja (vastatieto-mallin kehittäjä) valittiin käytännöllisesti, joten ohjaajan valinnan prosessia ei varsinaisesti testattu. On kuitenkin oletettavaa, että mahdollinen ohjaaja on normaalistikin selvillä jo hyvin varhaisessa vaiheessa hankkeen valmistelua. Projektiin sitoutuneen ohjaajan lisäksi vastatieto-mallin onnistumisen kannalta olennaista on asiantuntevan taustatoimittajan valitseminen. Ohjaaja Jakonen ehdotti taustatoimittajan valitsemiseksi YTM, KTM Armi Mustosmäkeä seuraavin kriteerein:

a) laaja-alainen työelämäntutkimuksen kentän tuntemus
b) aiheesta runsaasti julkaissut, väitöskirjaa viimeistelevä lupaava nuori tutkija
c) Jakonen ja Mustosmäki *eivät* olleet aiemmin tehneet yhteistyötä
d) sama paikkakunta helpotti yhteistyötä

2.4 Asiantuntijoiden valitseminen, asiantuntijakuulemistavan valitseminen

Ohjaaja ja taustatoimittaja suunnittelivat varsin tiukassa aikaraamissa (5 viikkoa) toteutettavaa asiantuntijakuulemista palaverissa 7.2.2017 ja päätyivät siihen, että sähköpostin kautta tehty kevyt kysely toimisi parhaiten. Erilaisista ristiinkommentointimahdollisuuksista ja asiantuntijalausuntojen toteuttamisesta videoina tai muina vastaavina luovuttiin tiukan aikaraamin vuoksi. Monia Vastatieto–raportissa esiteltyjä tiedonhankkimisen ja yhteisöllisen asiantuntijuuden, sekä asiantuntijoiden vuoropuhelun mahdollisuuksia ei tässä pilotissa näin ollen käytetty.

Asiantuntijoiden valitsemista ohjasi vastatieto–mallin asiantuntijatyypit:

1) nykyaikainen akateeminen asiantuntijuus
2) näköalapaikan asiantuntijuus
3) näkemysasiantuntijuus
4) kokemusasiantuntijuus

Taustatoimittaja Mustosmäki teki alustavan listan mahdollisista asiantuntijoista, jota täydennettiin yhdessä ohjaaja Jakosen kanssa. Lopulta pitkästä listasta valittiin yhteensä 35 asiantuntijaa: 10 asiantuntijaa kategorioihin 1, 2 ja 3, sekä 5 asiantuntijaa kategoriaan 4. Asiantuntijoiden valinnassa pyrittiin mahdollisimman laaja-alaiseen ja poikkitieteelliseen valintaan: tasaisesti nuoria ja vanhoja, miehiä ja naisia, laadullisen ja määrällisen työelämäntutkimuksen edustajia, työnantaja- ja työntekijäosapuolia, erilaisiin taustaideologioihin sitoutuneita ajatuspajoja.

Asiantuntijoiden lausuntoja jouduttiin ”karhuamaan” jonkin verran osa lausunnoista jäi saapumatta, minkä seurauksena lausuntoja pyydettiin vielä uusilta asiantuntijoilta. Huomattiin, että asiantuntijoiden sitouttaminen mukaan nopealla aika välillä on hankalaa. Havaittiin myös, että lupauksista huolimatta monia asiantuntijoiden vastauksia jäi saapumatta.

2.4 Asiantuntijalausunnot

Yhteensä 40 lähetetystä asiantuntijalausuntopyynnöstä saatiin lopulta 16 valmista lausuntoa.

Nämä jakautuivat kategorioittain seuraavasti:

Akateeminen asiantuntijuus 5 kappaletta:

- Hanna-Mari Ikonen, Tampereen yliopisto
- Satu Ojala, Tampereen yliopisto
- Mia Tammelin, Jyväskylän yliopisto
- Sami Ylistö, Jyväskylän yliopisto
- Marjo Ylhäinen, Itä-Suomen yliopisto

Näköalapaikan asiantuntijuus 4 kappaletta:

- Antti Veirto, PAM
- Leila Kurki, STTK
- Joonas Miettinen, Akava
- Juha Antila, SAK

Näkemysasiantuntijuus 5 kappaletta:

- Markku Valtanen, Kalevi Sorsa –säätiö
- Johannes Koponen, Demos,
- Kuutti Koski, Vasemmistofoorumi
- Karina Jutila, e2
- Jussi-Pekka Ahonen, Operaatio Vakiduuni

Kokemusasiantuntijuus 2 kappaletta:

- Olli-Pekka Tennilä, Osuuskunta Poesia
- Heidi Rytkönen, tuntiopettaja

Hankkeen pilotoinnin kannalta oli tärkeää, että vastauksia tuli riittävästi jokaiseen kategoriaan. Valitettavasti puuttumaan jäi kuitenkin esimeriksi työnantajapuolen lausunnot kokonaan näköalapaikan asiantuntijuus–kategoriassa.

2.5 Julkisen kuulemistilaisuuden suunnittelu

Kuulemistilaisuuden aikaraamit ovat tiukat. Kuulemistilaisuudessa haluttiin esitellä kokemukset pilotointihankkeesta sekä raportoida sisällöllisistä asioista. Ohjaaja Mikko Jakonen kertoo pilotoinnin toteuttamisesta. Taustatoimittaja Armi Mustosmäki toteutti aineiston analyysin ja valmisteli sen esittämisen. Lisäksi paikalle haluttiin tuoda kaksi erilaista asiantuntijaa, jotka toisivat sisältöön näkemyksellisyyttä ja kokemuksellisuutta. Tähän tehtävään valittiin FM Heidi Rytkönen ja DI Johannes Koponen.

3. Kokemuksia pilotointihankkeesta

Pilotointihanke onnistui pääasiassa hyvin. Se antoi ensiksikin arvokasta tietoa vastatieto-mallin toimivuudesta. Olennaista oli tietää, että kuinka projektin suunnittelu lähtee käyntiin, kuinka ohjaajan ja taustatoimittajan työ käytännössä tapahtuu ja millä tavoin asiantuntijat saadaan mukaan prosessiin.

Hyviä kokemuksia vastatieto-mallin kannalta saatiin esimerkiksi hankeen idean keksimisestä ja kysymyksen asettelun pohdinnasta. Hankkeen ohjaajan ja taustatoimittajan yhteistyö ohjausryhmän kanssa on erityisen tärkeää ja voi tuottaa hyviä tuloksia tarkkoina ja tarpeenmukaisina kysymyksinä. Valiokunnan jäsenet eivät ottaneet laajasti kantaa kysymyksiin, mutta tulevaisuudessa myös heidät olisi hyvä pyytää mukaan lähemmin kysymyksenasetteluvaiheeseen. Pilotointihankkeessa kuitenkin saatiin arvokasta tietoa siitä, että kysymysten pohtiminen johtoryhmässä jopa aivan konkreettisella tasolla on hyödyllistä.

Pilotointihanke antoi tietoa ohjaajan ja taustatoimittajan työstä. Selvisi, että työ painottuu ensisijaisesti hankkeen alku ja loppuvaiheeseen. Hankkeen suunnittelu vie aikaa ja se vaatii runsaasti keskustelua ja kommunikointia, joten tähän on hyvä varata aikaa. Hyvin suunniteltu hanke toteutuu kuitenkin paremmin. Hankitun aineiston analyysi, sen erilaiset esittämismuodot ja raportin laatiminen vie aikaa, joten myös tähän vaiheeseen on syytä varata aikaa. Tätä työtä hankeen ohjaaja ja taustatoimittaja, sekä mahdollisesti eri asiatuntijat tekevät itsenäisesti. Ohjausryhmän kommentit ja tarpeet on hyvä kuitenkin ottaa huomioon myös tässä vaiheessa. On huomattava, että tulosten esittämisen pohdintaan ja valmisteluun on hyvä varata aikaa, sillä viestintä on suunniteltava hyvin ja monipuolisesti. Tässä hankkeessa kaikkia raportin julkaisuun liittyviä viestinnän keinoja (videot ynnä muut sellaiset) ei käytetty.

Pilotointi myös osoitti, että vastatieto-mallin avulla on mahdollista kerätä yhteen, analysoida ja tiivistää kohtuullisen suuri ja ennen kaikkea monipuolinen joukko asiantuntijoita ja asiantuntijatietoa. Verrattuna normaaliin asiantuntijakuulemiseen, jossa asiantuntijoita kuullaan yksitellen, jokainen oman lausuntonsa esittäen, tarjoaa vastatieto-mallin avulla toteutettu asiantuntijakuuleminen huomattavaa ajan säästöä. Nyt valiokunnan jäsenten käytössä on 16 kuullun asiantuntijan sekä kahden muun asiantuntijan näkemykset ja analyysi tiiviissä raportissa. Asiantuntijat ovat jakautuneet tässä tapauksessa kohtuullisen tasaisesti ympäri Etelä-Suomea ja heidän sukupuoli- ja ikäjakaumansa on tasainen.

Vaikka vastatieto-malli vaatii siis suunnittelu- ja toteutusaikaa hankkeen toteuttajilta, säästää se toisaalta huomattavasti aikaa valiokunnalta. Vastatieto-mallin avulla toteutettu kuuleminen tarjoaa valiokunnan kannalta ajankäytännöllisesti katsottuna nopean tavan saada kartoitus ja tiivistetty kokonaiskäsitys kulloisenkin kysymyksen osalta. Vastatieto-mallin avulla toteutetusta kuulemisesta voidaan nostaa myöhemmin esiin useampia asiantuntijoita ja pyytää heitä jatkokuulemista varten valiokuntaan.

Ongelmaksi toteutetussa pilotissa nousi se, kuinka asiantuntijat saadaan sitoutumaan vastaamiseen. Vaikutti siltä, että suurin ongelma asiantuntijoiden vastaamatta jäämiseen oli kiire ja oikeanlaisten asiantuntijoiden tavoittaminen. Huomattavasti useampi asiantuntija ilmoitti vastaavansa kuin lopulta vastasi. Tulevaisuudessa toteutettavissa hankkeissa olisi siis hyvä varata riittävästi aikaa asiantuntijoille, vaikka kyse ei olisikaan suuren lausunnon tekemisestä.

Lisäksi havaittiin, että kaikkia asiantuntijoita ei ollut helppoa tavoittaa ja hankkeen nopeasta aikataulusta johtuen myöskään kaikkien hieman erikoisempien asiantuntijoiden

(näkemysasiantuntijat, kokemusasiantuntijat) kartoittaminen ja mukaan saaminen ei ollut helppoa. Nämä asiat ratkeavat myös riittävällä aikaresurssoinnilla sekä hyvällä pohjatyöllä. Asiantuntijapoolin tai -pankin kerääminen ja sen jatkuva kartuttaminen niin valiokuntien kuin eduskunnan tasolla on tärkeää. Vastatieto-mallin mukaisesti toteutettu kuuleminen auttaa kuitenkin löytämään uusia asiantuntijoita mukaan ja pilotointihankkeessa selvisi, että asiantuntijoiden tunnistaminen neljän asiantuntijatyypin mukaisesti helpotti niin asiantuntijoiden etsintää, sekä auttoi yhteenvetävän analyysin muodostamista.

Tässä kokeilussa asiantuntijoiden vuoropuhelu jäi kokonaan toteuttamatta tiukasta aikaraamista johtuen. On todennäköistä, että asiantuntijoiden sitouttaminen keskinäiseen keskusteluun ja pohdintaan vaatii lisäpanostuksia kiireen ja aikapulan vuoksi, mutta toisaalta tulokset siitä voisivat olla erittäin hedelmällisiä. Ohjaajan ja taustatoimittajan tekemän välianalyysin jälkeen (nyt esitettävä raportti) olisi keskustelua ja pohdintaa mielenkiintoista jatkaa. On myös huomautettava, että monia Vastatieto–raportissa esitellyistä nykyaikaisen asiantuntijuuden muodoista ja toteutustavoista (commons, vertaisasiantuntijuus, kollektiivinen asiantuntijuus, koneellinen asiantuntijuus ja niin edelleen) jäi toteuttamatta ja kokeilematta. Näitä varten tarvittaisiin kuitenkin laajempi hanke.

Asiantuntijoilta saadun palautteen mukaan vastatieto-malli toimi hyvin ja säästi heiltä aikaa. Osa asiantuntijoista näki siis asian siten, että he mieluummin vastasivat kyselyyn esimerkiksi laativat omaa lausuntoa valiokunnalle. Palautteessa mainittiin myös, että esimerkiksi jotkut asiantuntijat vierastivat näkemysasiantuntija –termiä, sillä he näkivät itsensä mieluummin vain asiantuntijoina ja taustavaikuttajina. Yleisesti saadun palautteen perusteella malli on kuitenkin toimiva ja asiantuntijakuulemista positiivisesti kehittävä hanke.

Liite 1. Asiantuntijoille esitetyt kysymykset

**

Tulevaisuuden työ ja byrokratialoukut

Vastaa lyhyesti ja ytimekkäästi. Yhden vastauksen maksimipituus 300 sanaa.
Extravastauksen pituus 100 sanaa.

Kysymysluettelo
1. Käsityksesi työmarkkinoiden rakenteiden, työnteon muotojen ja työnteon sääntelyn kehityksen suuntaviivoista Suomessa vuoteen 2040 mennessä?

2. Millaiset tekijät (esimerkiksi byrokratialoukut) vaikeuttavat työllistymistä / työn vastaanottamista nykypäivän Suomessa?

3. Kuinka esimerkiksi infrastruktuuri, sosiaaliturvajärjestelmä, terveydenhoitojärjestelmä, työttömyysturvajärjestelmä, koulutusjärjestelmä ja niin edelleen vaikuttavat mielestäsi työllistymiseen / työn vastaanottamiseen Suomessa?

4. Kuinka työllistyminen / työn vastaanottaminen voitaisiin tehdä helpommaksi tulevaisuudessa?

5. Millaisena näet kombityön (yrittäjyyden ja palkkatyön yhdistelyn) mahdollisuudet Suomessa?

EXTRA: Mitä muuta haluaisit tuoda esille, mitä emme ole osanneet huomioida tässä kyselylomakkeessa tai mitä ei julkisessa keskustelussa/tutkimuksessa ole vielä tarpeeksi huomioitu?

Lähteet ja suositeltu kirjallisuus: